

A megmaradás diadala

DOBOS LÁSZLÓ: HÓLEPEDŐ

Az életfamtartó szobrászok hitével írhatta új regényét Dobos László. Igazolással és biztatással, hogy minden élet — bármilyen körülményben — a nagy Élet s a történelem része; a lét a legnagyobb érték, mert „innen lehet csak elindulni bárhová is...”. Miként *Ady* leste el a maga szatmári embereinek ajkáról, hogy „az élet a csodaké, a sorsé, s megrendülni nem szabad sem az életen, sem a csodákon — a sorson”, Dobos László is úgy látja, ha végigpillant szűkebb hazája tájain — a Bodrogtól a Csallóközéig —, hogy nem megrendülni, meghatódni és könnyezni kell a megmaradás csodáin, hanem értelmet adni az egyéni és a közösségi létnek, hitet adni a legfőbb érték értelmes vállalásához.

A *Hólepedő* hősnője egy majdnem a halálba taszító tragikus autóbaleset utáni benuktásban döbben csak rá, hogy sokkal több szál köti az élethez, mint ahogy azt az önpusztító száguldás keserű kiábrándultságában gondolta. A szenvedés árán nyílik meg a világ, s olyan — számára új — értékekkel, amelyekre addig nem volt fogékonysága. Amire az „egészséges” ember nem volt képes, az eszméletlenségből kitisztuló elme lesz képessé: felül tud emelkedni az emberi silányságok emlékére, s hinni mer benne, hogy másfajta erkölcsi rend, másfajta létezés is lehetséges — csak akarni, teremteni kell. Ez, az életutat új fényekkel megvilágító *tragédia* a könyv legnagyobb, úgy is mondhatnánk: egyetlen eseménye, hiszen minden más történés csak üres mozgás, célját nem tudó keresgélés vagy nyomorult helyhezköttetés a kórházi ágy hólepedőjén. Ez az az értelmezési pont, ahonnan más értékrendbe sorlódnak az élet jelenségei. Szinte áll a cselekmény: az idő múlását sem az események egymásutánja mutatja, hanem rendszerint az egyszerű s közvetlen írói közlés; ugyanis a napok, hetek, a hónapok váltása helyett annak a felismertetése fontos itt, hogy lehangoló egyformaságban, tartalmatlanul telhetnek el még a fiatal évek is. Épp az a kisregény egyik legnagyobb erénye, hogy úgy tud megjeleníteni egy kétségbeesés magányos és sivár életet, úgy tud érdekeltté tenni egy eseményszegény küzdelemben, hogy az élet unalma nem ragad át az olvasóra, a külső történés hiányait pótolja a belső világ gazdagsága. Mintha nem is az „élet hosszán” haladnánk, hanem a felszínre merőlegesen: a lélek mélységei felé. Csaknem egyetlen pontra, egyetlen emberi tudatra szűkül a figyelem; egyetlen tudaton szűrődik át minden, amit a világról megtudunk. E tudatos redukció mögött azonban a történelem alakította közép-kelet-európai sorsok kavargó sokasága, értékek, értékrendek és érték-szemponatok ütközése rejlik. Ezek villódzása adja a kisregény izgalmát, s az a mód, ahogy a múlt és a jelen könnyed egybejátszásával, az emlékek mozgósításával a látszatok mögé néz az író; az egyedi lét, az egyéni élettörténet fordulatainak lélektanilag és társadalomtörténetileg egyaránt hiteles motivációját adja. Egy modern regénytől bizton elvárható, hogy eszközeihez idomítsa mindazt, amit a mai tudomány tud az emberről. Dobos László könyve azonban ennél is többet tesz: olyan tudományokkal szövetkezik, amelyeknek még alig vannak műhelyei, s így maguk is jórészt az irodalom pártfogására szorulnak. Azaz elmond egyet s más abból, amit a még csak csíráiban létező nemzetiségpszichológia és a talán még csíráiban sem létező nemzetiséglélektan eddig nem tudott elmondani. S teszi mindezt úgy, hogy azzal nem a partikularitás, hanem az egyetemes emberi felé nyit kaput.

Egy, más vonatkozásaiban irodalomtörténeti jelentőségű interjú (Irodalmi Szemle, 1979/5.) is ezt az írói szándékot jelezte: „Az emberi-női társtalanság okait, viszonyait, kísérő árnyékait próbálom... megfogalmazni — szól a nyilatkozat. — A társtalanság minden emberi közösség kísérője, így a mi közösségünk gondja is. A téma így nemcsak kisebbségi, hanem általános emberi. Küzdelem — a regény lényege ez a szó. Mindenkinek meg kell küzdenie az életért, a saját életéért. Élet és halál megs-

gyéje a *Hólepedő*. Innen kell visszajönni, újraélni, kapaszkodni, megmaradni, az emberek közé emelkedni — ez a küzdelem regénybeli távolsága.” S Dobos László „élet-közélből” ismerheti ezt a küzdelmet, az újrakezdés kínjait, hiszen író számára a hallgatás — melyben csaknem egy évtizedig volt része — a sír némaságával felér. Szó sincs róla, hogy alakmást kellene keresnünk a kisregény hősében, de arról igen, hogy az élet értelmének szenvedélyes hite az alkotóé; az ő semmiféle látszatverségbe, kiszolgáltatottságba bele nem törődő, a túlélés biztos tudatát erősítő életkedve adja a mű reményteljes távlatát. Ennek a bizodalomnak a hiteles megfogalmazásához kell a lélek- és sorsalakító kelet-európai, s méginkább a nemzetiségi történelem ismerete. Enélkül ugyanis a leányregények kötelező pedagógiai optimizmusának hangján szólhatna csak az életbiztatás, nem volna drámai tétje és kiterjedése a megmaradásért vívott harcnak.

A mai irodalom számtalan olyan léthelyzetet rajzol, amelyben még az elemi értékek is elferdülnek. A groteszk, az abszurd, az abszurdoid jórészt ezekben a helyzetekben találja meg a maga világát, de viszonylag kevés mű vállalkozik rá, hogy realista eszközökkel mutassa fel — miként Dobos László regénye teszi — nemcsak egyazon korban, hanem egyazon életúton az értékek érvényességének látszólagos változását; azt, hogy nem is az értékek változnak olyan gyorsan, hanem a különböző helyzetekben különbözőképpen mozgó ember, aki hajlamos rá, hogy a számára kevés boldogságot hozó, többnyire inkább riasztó körülmények között elsősorban a negatív hatásokra legyen fogékony. Pedig vannak értékek — éppen a legfőbbek —, amelyek nem változtatják kaméleonként a színüket; nincs, mert nem is lehet negatív oldaluk: csak észre kellene venni, meg kellene látni őket. Dobos László az *életet* látja a csúcsok fényességében, s a *szabadságot*, a *hűséget*, a közösségért vállalt *szolgálatot*. Minden más érték — falusiasság, városiasság; öregség, fiatalság; szegénység, gazdagság; tudás és tudatlanság; jellem és jellemtelenség; tisztesség és erőszak — ezek felől értelmezhető. Az élet s a többi vezérlő érték sohasem válhat, nem volna szabad a kisebb jelentőségű értékek s még inkább az unalom játékszerévé válnia. A fiatal gyakran próbálja ki a veszélyt, az életveszélyt is akár — miként a *Földönfutók* egyik epizódjának hídkorlátról ugrálói, vagy most a *Hólepedő* száguldó hősnője —, de későn döbben rá, hogy a vállalása értelmetlen, még csak nem is erőmérő; az életet nincs joga feladni: más cselekedetekre kell megőriznie. Nem a bibliás világkép tiltása, hanem a társadalomban a társadalomért felelős küldetéses lét fegyelme miatt. Mert a maga helyén, a maga szintjén mindenkinek küldetése van.

A *Hólepedő* huszonéves biológia szakos tanárnője mégis úgy érzi, egyre kevesebb kötelék fűzi a világhoz. A gyermekkori falu emléke kevés már megtartó erőnek; kicsi lett az utca, a kert, kicsi a ház, amely karácsonyi melegével se tudja szentképi rendbe gyűjteni a félelmekben és reményekben szerteszóródott családot. Levette őket magáról a hazai föld, ahol talán „fákká nyúlhattak volna, másutt így lettek csak bokor. Szaporák vagyunk — mondja —, jutott belőlünk sokfelé, kicsiny embernek...”. Egy család, amelynek a csápjai Csehszlovákiából Magyarországra, Romániába és a Szovjetunióba nyúlnak, nem igazi közösség már, nem ad emléket, amelyet hősnőnk őrzőként emelhetne maga fölé. A sikertelen életék példája nem nyit utat a jövő felé. Innen az ő negatívumokat látó szemlélete, mely új és új adalékokat kap a falusi tanárság mindennapjaiban. A közösségben átélt nemzetiségi magánnyal tetézett „nyilvános társtalanság kínja” az elviselhetetlenségig fokozódhat, ha nincs mibe és kibe belekapaszkodni. Márpedig — úgy érzi — nincs. A kollégák „kaparj kurta” szemlélete, a magányos éjszakák forró vágyakozása, a lehetséges kalandok olcsósága, a már mindenbe beletörődött, új bútorban és szőnyegben gondolkodó kollektív futamodásra készítő életmintája olyan kisszerűnek és reménytelennek mutatja az életet, amely elől valóban valahová messzire kell futni. A hazafelé vezető utakat mesék és virágok nőtték be, minden, ami értéknek látszott valaha, csak a nosztalgiai szintjén létezik, s ez a nosztalgia eltakarja a valós értékeket: a valahová tartozás, az otthonosság élményének felemelő voltát; az akác példáját, ezét a ma-

kacs, igénytelen fáét, amely annak köszönheti az életét is, hogy „csoportokba szorul, így védekezik...”.

De hiszen ettől a *tegnapi*, védekező mozdulattól is meg akar szabadulni a fiatal menekülő élet, a háborút vesztett bakák emlékezetétől, az öregek félelmétől, amely retteg minden változástól, mert a történelem tapasztalata szerint az mindig bajt és szenvedést hozott. Védekezést, tétlenséget, befelé fordulást lát minden példában és tanításban. Meg se fontolja a mélyben rejlő igazságokat. Az imádságos nagymama, a türelemre intő anya, a sohasem az élen, a mindig középen haladás „eszményét” sulykoló apa tanácsai inkább taszítják, mintsem vonzzák. Nem kell neki a „minden oldalról védhető sziget”; fut a jövőt ígérő város „ezerkétszáz lépéses városiasságába”, ahol a hazulról az iskoláig és onnan ismét az albérlési „otthonig” vezető út az élet kiterjedése. A tömegbe simulva, az ismeretlenség homályába burkolózva egy minden addiginál jobb és biztonságosabb fedezékben érzi magát.

Dobos László itt mutatja meg a legerősebben, hogy milyen gyakran válunk a látszatok rabjaivá. Aki valamiben értéktelenséget sejt, sokszor ugyanazt a jelenséget kezdi értékként tisztelni életének egy másik helyzetében, pedig a „fedezéklét” itt is, ott is csak csökkent értékű lehet. Nem áll az író sem a falu, sem a város mellé, nem enged meg magának ilyen könnyű lépéseket; azt bizonyítja inkább — amit a Hó-lepedő hősnője is hamar felismer, legfeljebb a megoldást nem találja —, hogy ha akár a faluban, akár a városban nem a *tisztesség* szabályozza alapvető értéként az emberi viszonyokat, ha az emberek általában nem tisztességesek, hanem *erősek* akarnak lenni, akkor a becsület itt is, ott is fedezékbe kényszerül. Mert törvényt nem a gyengébb szab, hanem akinek biztonsága van, s a gyengét a falu és a város egyaránt tétlenségre és védekezésre készíti.

S erre a felismerésre válasz a rohanás, az autós száguldás, a látszólagos menekülés, amikor nem az unt helyzet, az elviselhetetlen állapot mozdul, hanem benne az ember, s az igazi megoldás rendre elmarad. Ami van, az pusztán pótcselekvés, s egy tragikus fordulat kell hozzá, hogy a sok apró, jelentéktelen élmény halmazából mozgósuljanak azok az emlékek, amelyek mégis értelmet adhatnak a létnek; amelyek katartikusává erősödhetnek a talpra állásért, az újra emberré válásért vívott iszonyú belső küzdelem során. „A szenvedés nagy, józanító tisztálkodás: mások szeme láttára meztelenedik az ember. Mindenkit persze nem lehet poklok kínjára ítélni, hogy megokosodjék... A felismeréseket magában hordja minden élet, ha rajtam múlna — mondja a hősnő —, ezt tanítanám kötelezően kamaszkortól a késő öregségig. A felismerések képességét.”

A katarzis állapotában válik sokszínűvé a világ, ekkor világosodik ki, hogy a mára negatívvá vált életmintákban is valaha ott volt egy másfajta lehetőség reménye. Ekkor rajzolódnak ki a mélybe tekintő miérték kérdőjelei. Miért lettek ilyen kicsinyesek, kisszerűek, alázkodók és meghunyászkodók az emberek? Miért csak a biztonságos szűk körben nyílik meg a büszke öntudatuk? Miért bizalmatlanok és gyűlölködők? S mit lehetne tenni, hogy mások legyenek? Miért őrzik oly macacsul a „fortélyos félelem” emlékeit? Mi erősíti bennük? Miért annyi itt a sértésre, bánásra érzékeny fül? S egyáltalán mi az, hogy mártír, áldozat, gyávaság és hősiesség, kor és körülmények? Vannak-e az életformáknak áthághatatlan határai?

S ha mindez gondolkodóba ejt, hamar kiderül, hogy nincs szakadék a felfogások, az értékek között — s ha volna, úgy hídépítővé kellene válniuk az áldozatosoknak —; nemcsak antagonizmus az élet, hanem mindenekelőtt folyamatosság. A kórterem halálos beteg öregasszonya nemcsak a tegnap értékeit; a holnapot, a jövőt is védi, amikor azt panaszolja, hogy aki egyszer felviszi a nyoszolyáját a városi ház lépcsőjén, más emberré lesz. „Levedlenek magukról mindent: ruhát, nótát, mesét, ismerősöket, barátokat... Utóbb a nyelvüket is... Keverék nyelvet beszél mind. Így se, úgy se.” Még az ő felfogásában sem a falu értékeit tékozzolják tehát, hanem önmagukat, azt a valakit, akivel azonosak voltak egykor. „Milyen emberek lesznek ezek...? Kinek fognak szolgálni hűséggel: mindenkinek vagy senkinek?” Ugyanazon kételynek — mondhatni — naiv, tapasztalati megfogalmazása ez, mint amit a

kiművelt emberfő már nem is kételyként, hanem bizonyossággként így összegez a kötet más lapjain: „A minden és mindenki előli kitérőkből lesznek a koldusábrázatú emberek. Az emberi szabadság megköveteli, hogy legelemből dolgaink gyakorlásában ne gátoljanak.” Két különböző tudat két különböző szintjén születik ez a végül is egybecsengő világmagyarázat. A tudattartalmak tehát rokoníthatók, s így az író megteheti, hogy a többnyire jóban és rosszban, régiben és újban, bűnösben és üdvözítőben gondolkodó naiv világkép és egy minden értéket kételyekkel fogadó értelmiségi számvetés elemeiből a kisregény bonyolult világképét alakítsa ki. Egy olyan intellektuális világrétegelmezés megteremtésével próbálkozzon, amely — a már említett módon — újrarendezi a mai világ értékeit, s közöttük — túl a mindenkori társadalmi lét realitásainak felismerését jelentő értéken — az idővel szembeszegülő *küzdelem* bátorságának és szépségének is kitüntetett szerepet szán.

A Hólepedő hősnője a kórházi ágyon dőbber rá, hogy kiszakadni, kiugrani, kiszárgulani a valóságból csak a semmibe lehet. A történelemből tanulni kell; a jelent pedig magunkhoz kell szelídfíteni, s az csupán közösségi vállalással lehetséges. A véd-falakat építő sértődöttség, a kivonulás újabb sértést és sértődöttséget szül, s elfecsérli az alkotó energiákat. Perel a jelzőkbe fogható életekkel. Mert hiába sorolja — noha keserű tanulsággal — az apa, hogy „Mikor az első köztársaság idején állami hivatalhoz jutottam, »becsehelt«, mondták rám. Amiért magyar iskolába írtattalak, a hivatali kollégák »magyarórnak« csúfoltak. Harmincnyolc után egy március tizenötödikén kokárdát tűztem a kabátomra, »Horthy-huszárnak« gúnyoltak érte. Pártját fogtam zsidó ismerőseimnek, »zsidóbérenc« lettem. És voltam ezenkívül hajbókoló, talpnyaló, tapsikoló, s több mint egy évtizede kispolgár. Ha mozdultam” — mintha csak az *Egy szál ingben* hőseit hallanánk — „rám csavarodott az idő, jelző ragadt rám, olyan szó, amiért kárhoztatnak, vagy a kenyeremből nyúlnak később...”; hiába a lefegyverző panasz, hiszen másokkal is — kivel így, kivel úgy — kemény játékot folytatott az idő, és mégis — vagy éppen ezért — sokan voltak, akik a szenvedés fájdalmaát kesernyés büszkeséggé, a cselekvés bátorságává nemesítették.

A kisregény néhány pontján olyasvalami villan az értékek közé: az *anyanyelv*, a *nemzetiségi lét*, ami önmagában nem is érték, csak akkor válhat azzá, ha veszélyben forog. A mű perlekedéseiben ez is ott van: ne is váljon soha minőségi kategóriává, legyen mindig a lét természetes velejárója. Dobos László húséges olvasói a *Messze voltak a csillagok*, a *Földönfutók* és az *Egy szál ingben* után bizonyára azt várták, hogy az új kötetnek is ez lesz a főszólam. Nem az. A nemzetiségi lét csak egyike a társadalomtörténeti motívumoknak, amelyek mögött az író nem lát örök és minden életúton azonos hierarchiát. Azt vallja bizonyára ő is, hogy gyarlóság volna az egyetemes emberiség megannyi népének, népcsoportjának és több mint hárommilliárd egyedének fájdalmaát — akár „csak” a történelmieket — valamiféle mértékrendbe osztani, hiszen abból úgyszintén az derülne ki, hogy mindig az enyém, a miénk a legnagyobb. Azt kell inkább tudatosítani — az írói tanács szerint —, hogy „egy ember az emberiség is. Beszélhetünk, gondolkodhatunk sokféleképpen, de tulajdonképpen egy ember van jelen mindenütt, ugyanazokkal vagy hasonló érzésekkel és gondokkal. Talán e felismerés lesz az a nagy erő, amely enyészetre ítéli az emberi kicsinyességet és összeférhetetlenséget... Én sem akarok többet, mint ami e világ minden emberének a természettől kijár...”.

Azt a felismerést kell tanítani „a kamaszkortól a késő öregségig”, hogy az élet csak a szabadságban válhat teljessé, a szabadság viszont a közösséghez való hűséggel, a másokért cselekvő szolgálat fegyelmével teremthető. Sohasem a kicsinyesség, a bezárkózás, az önzés ad távlatot; a küzdőt nem fegyverezheti le, hogy olykor árnyékba borul az élet, hiszen ő a Nap embere, a világosságé, aki mindig reménylato szemmel néz az emberre, s az ember jövőjére. Ezt a hitet plántálja a kisregény hősnőjének tudatába a Nagy László-i életigenlés, a küldetéses lét ígöző vonzása, amely szinte parancsolatként hat a mű gondolati csúcspontján.

A napilapkritikák általában a forma megújulásáról beszéltek. Nemigen csatkozhatunk hozzájuk, hiszen az első és harmadik személyű elbeszélés, a párbeszéd

és a belső monológ filmszerűen könnyed váltogatása már a korábbi regényekben is tökéletes volt, s a tudatregényformát is megelőlegezte már szinte mind a három kötetben az írói jelenlét lírai személyessége. Igaz, azok nagyobb tömbökből építkeztek, itt gyorsabbak a váltások, s e váltásokból alakul ki a hiánytalan valóságégesz illúziója. A hősnő komolykodása modorosságba siklik ugyan olykor, a nyelv mégis hajlékony, a jelképek tiszták és nem egyszerűsíthetők. Az életért, a megmaradásért folytatott harc például nem értelmezhető közvetlenül a megmaradás nemzetiségi értelmében.

Görömbei András azt írja: „A lét értelmének felismerését íróilag megfogalmazni, ábrázolni nagyon nehéz. Ennek sikere Dobos László egyik legnagyobb teljesítménye.” Tegyük hozzá — egyetértően az előzőekkel —: bizonyos, hogy a *Földönfutók* vagy az *Egy szál ingben* fontosabb marad mindig a csehszlovákiai magyarság életének irodalmi tanújaként, a próza azokban a fejlődés magasabb tetőit mutatta, a *Hólepedő* viszont annak a kísérletező bátorságnak lesz a bizonyítéka, amely új szempontok szerint meri felmérni az egyetemes létet, új utakat próbál ki a szlovákiai magyar irodalom — Dobos László áhította — „irodalmiasítására”. Csakugyan életfaállító könyv, a hit, az életigenlés, az erkölcs tisztaságának könyve. Példa és tanulság. (*Madách, 1979.*)

PÁLFY G. ISTVÁN

Duba Gyula: Ívnek a csukák

Ez a regény nem csupán Duba Gyulának legnagyobb, hanem a szlovákiai magyar irodalomnak is szinte egyedülálló vállalkozása. Ha az Ívnek a csukákat ennek ellenére nem elvárásainkhoz, hanem a megvalósulás tényleges lehetőségeit, esélyeit determináló általános feltételekhez: a mai szlovákiai társadalom s azon belül a magyarság körülményeihez mérjük: ez a vállalkozás nem eredménytelen, noha teljes megvalósítása kétségkívül elmarad.

Kevés íróra jellemző az olyan szigorúan következetes, szívós igényességgel épített pálya, mint Dubára. Szinte valamennyi művéről elmondható: a korábbi erények továbbélnének benne, s egyben ígéret is a további előrelépésre. A korábbi munkásságnak tehát nemcsak összefoglalói, hanem újabb lépcsőfokot, minőségi fejlődést is jelentenek. Érvényes ez az Ívnek a csukákra is: témaválasztása, külső és belső kiterjedése, nagyívűsége egyaránt az előrelépést bizonyítja, ha az összefogottság, kiegyensúlyozottság még nem is képes ehhez mindenütt fölzárkózni.

Duba célja, hogy a klasszikus realizmus módszereivel egy regényben ábrázolja a szlovákiai magyarság legkeserűbb éveinek: a II. világháborút követő időszaknak megpróbáltatásait és a falu hagyományos világának fölbomlását három kamaszfiú éréseinek, felnőtté válásának, egy történelmi nemzedékváltásnak tükrében. Ennek megfelelően bontakozik ki a cselekmény két alapvető vonulata is: a fiúk és a falu története. A „nagy történelem” eseményei kívülrekednek a falun: ez a közösség nem befolyásolja azokat, csak elszenvedi ránézve következetesen kedvezőtlen, olykor tragikus változásait. A sajátosan passzív szituáció rögtön meg is pecsételi a regény kompozíciójának alakulását: mivel történelmi szinten szigetelődik el a falu, a belső történések szerepe megnő, az igazi cselekedetek s a társadalmi tényezők szerepe csökken. A légüres térben való élet így tűnhet a szabadság látszólagos birodalmának, jóllehet ez szinte a szabadság teljes hiánya. A történelmi vákuum nem tart sokáig: de megszűnte után sem áll helyre az egyén és a társadalom, kisközösség és a külső világ normális, kétoldalú kapcsolata. A kiszolgáltatottság ténye nyer csak